

Ons „Oud-Nederlands Paasspel”

door

E.H. AL. DE MAEYER

Dr. J. Smits Van Waesberghe, s.j. heeft tot tweemaal toe een zeer gelukkige vondst gedaan, tengevolge waarvan het oude Nederlands liurgies toneel — in het bijzonder voor Pasen — zodanig in het licht komt te staan dat het tevens bleek dat, onder de ± vijfhonderd gekende teksten, Nederland een van de merkwaardigste Paasspelen, lieterair-konstruktief en dienamies-dramaties bezit¹. Meteen was ook de mening — en de vrees — van Dr. D. Stracke achterhaald dat een grens was bereikt en „nog weinig hoop voorhanden, dat er nog ooit gewichtige liturgische teksten aan het licht zouden komen, om ons omslachtig in te lichten omtrent ons oud liturgisch Paaschspel tot en met de XVIe eeuw”².

De eerste fase van de ontdekking was een uitgebreid Paasspel, dat op twee perkamenten bladen, als schutblad en als folio 1, r^o, voorkwam in een handschrift van de „Koninklijke Bibliotheek” te Den Haag³. Omdat het Handschrift hoogstwaarschijnlijk uit Maastricht afkomstig is en een aldaar gevestigde traditie moet vertegenwoordigen, gaf de uitgever, J. Smits, aan het spel de naam „*het Maastrichts Paasdrama*”⁴ tot onderscheid met het „*Maastrichts Paasspel*” dat sedert 1842 bekend is⁵.

De ontdekking van een tweede Handschrift kwam de eerste vondst volledigen. Tans ging het om een Hymnarium afkomstig van de S. Adelbertabdij van Egmond in Noord-Holland, waar hetzelfde spel in voorkomt, echter in volledige vorm⁶. Dr. J. Smits van Waesberghe bezorgde een krietiese en vergelijkende uitgave van tekst en muziek⁷. Bovendien, steunend op de twee handschrif-

(1) J. Smits van Waesberghe, s.j.: a/Muziek en drama in de Middeleeuwen, Bigot en Van Rossum, N.V. Amsterdam (z.j., 1942?), in *Ceciliareeks* nr 9, 112 blz. — b/ Tweede uitgave, *ibid.* 1953, 110 blz. — c/ A dutch Easter-play in „*Musica disciplina*” New-York, 1953, blz. 15-37. — Al. de Maeyer, *Het Liturgisch Paasspel in de Nederlanden*, Fonteinejaarboek, Gent, 1959, pp. 55-90.

(2) D. Stracke s.j., *Bijdrage tot de kennis van onze oude Paaschliturgie*, in *Tijdschrift voor Liturgie*, Affligem, 1925, 73-99 en 137-165.

(3) Kon. Bibl., Den Haag, Teologiese afdeling HS 76 F 3. Zie J. Smits a/ blz. 63, en vlgg.

(4) J. Smits a/ blz. 88.

(5) Al. de Maeyer, *Bijdragen tot de studie van het Paas- en Passietoneel*, Gent, Fonteinejaarboek, 1961, blz. 1 en vlgg.

(6) Kon. Bibl., Den Haag, HS 71 J 70, fol. 153, v^o - 170 r°. J. Smits, b/ III-VI.

(7) J. Smits c/.

ten en op een gelijkaardige tekst uit Tours, in Frankrijk⁸, gaf hij bij „Ons Lekespel-de Nieuwe Spoel” te Bussum, een klaargemaakte speeltekst, met inleiding en regieaanduidingen — trouwe weergave van de oorspronkelijke tekst — ten gerieve van de Nederlandse toneelliefhebbers⁹.

Het *M*(aastrichts handschrift) vertoont een schrifttiepe uit de overgang van de 12e naar de 13e eeuw¹⁰. In „Rituale of Liber ordinarius” van de O.L.V.-kerk te Maastricht wordt een gebruik van een jaarliks Paasspel gememoreerd¹¹. Het schema heeft een treffende gelijkenis met het Paasdrama. De rubriek is een getuigenis dat de vertoning — als gewoonte — nog doorging in de vijftiende eeuw. De opvallende vermelding van 'in Galilea', dat trouwens de siemboolse benaming is van een deel van de kerk aldaar¹², met een hele reeks andere gegevens¹³, bevestigen op overtuigende wijze de waarschijnlijkheid dat het meer dan een eeuw lang in de O.L.V.-kerk werd vertoond, door een van de kannuniken voor die kerk werd geschreven en gekomponeerd.

Het *E*(gmondhandschrift) komt voor in een vijftiende eeuws Hymnarium. Het vult de Maastrichtse tekst aan met een eerste sene en het begin van de tweede die te Maastricht slechts halverwege aanvangt¹⁴. *E.* geeft dus de volledige tekst en kan tevens een getuigenis zijn dat ook aldaar de gewoonte van een vertoning bestond.

Het verloop van het spel biedt vijf welafgelijnde delen : de balsemkoop, het bezoek aan het graf, de Magdalenasene, de leerlingen of pelgrimsene en de apoteose¹⁵.

Wat vrij algemeen aanvaard wordt vindt hier een bevestiging. De allereerste kern van het liturgiese drama is het eenvoudig evangeliewoord, soms ontleend aan een antiefoon of responsorium, uitgebreid in troop en geleidelik met beweging verduidelikt en toegelicht. Speluitbreiding (eigenlijk : louter 'verlengen') ontstond door een tweede tekenend woord, op dezelfde wijze bewerkt en verwerkt en vóór of achteraan de Paasboodschap toegevoegd¹⁶.

(8) Tours, Staatsbibliothek, HS 827.

(9) J. Smits van Waesberghe, Oud-Nederlands Paasspel, voor praktisch gebruik uitgegeven, Bussum, Ons Lekespel, (z.j.).

(10) J. Smits, b/ 90.

(11) Ibid. 89.

(12) Ibid. 79, 84.

(13) Ibid. 93-94.

(14) Reeds in 1943 had P.M. Maas in „Neophilologus”, 1943, 306-308, aangevoerd dat het „iam, iam...” van *M.* onmogelijk het begin kon zijn van de oorspronkelijke tekst.

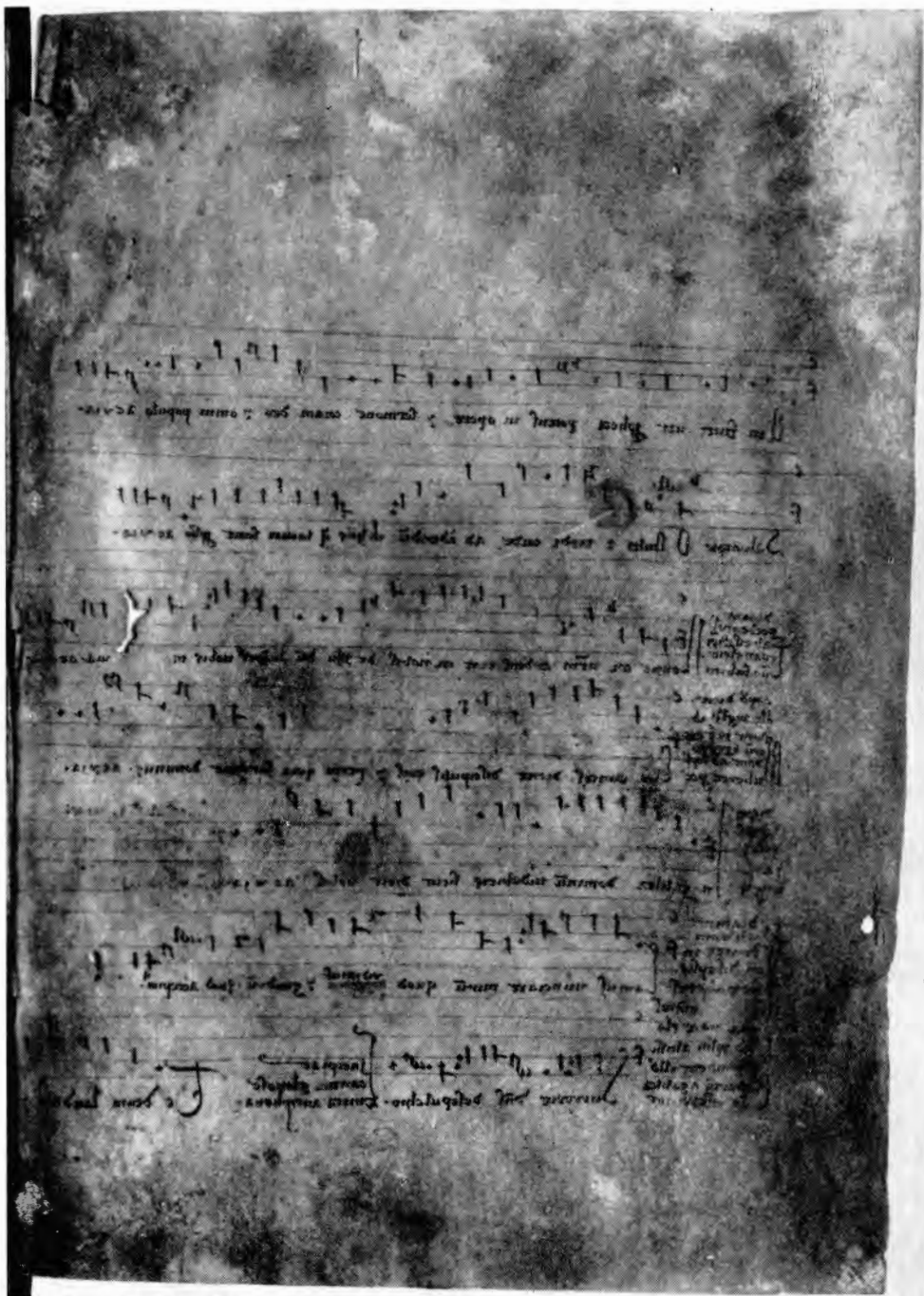
(15) Zie noot 9, geeft een andere meer uitgebreide indeling.

(16) Ook het „Kerygma”, de eigenlijke geloofsboodschap, ging uit van de Verrijzenisboodschap, waaraan het Passieverhaal geleidelik werd toegevoegd. Zie Dr. J. Blinzler, Der Prozess Jesu, Regensburg, Pustet, 1960, 16-18.

Handwritten musical score on a single page, featuring ten staves of music. The notation is a form of square neumes on a four-line red staff. The text is written in a Gothic script, with some words in red ink (rubrics). The page is heavily annotated with marginal notes and corrections, including words like 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem', 'ad p[er]t[ur]bationem'. The text is a Latin liturgical text, likely from the Gospel of Matthew, starting with 'Et factum est in diebus illis cum iret Iesus in galileam...'. The page is numbered '1' in the top right corner.

PLAAT I A

Koninklike Bieblieoteek, 's-Gravenhage
Theologiese afdeling HS 76 F 3 - Pl. I.
in Evangeliarium van ca 1300 als schutblad en fol. 1 r°, tengevolge van
een herinbinden tans fol. 14 r°. - Pl. II.
De eerste bladzijde is bovenaan afgesneden, waarschijnlijk als gevolg van
een later inbinden, zodat het spel met een bruuske inzet „iam, iam” begint.

PLAAT II

Het evangeliewoord was over de hele kristenheid bekend. Dezelfde weg werd gevolgd door antiefoon en responsorium, spoedig door de tropen die van de ene naar de andere abdijkerk werden overgebracht. De beginnende speluitbeelding zal hetzelfde lot hebben ondergaan.

Daardoor wordt het vaststellen van prioriteit of oorspronkelijkheid zeer ingewikkeld vermits de verschillende schriftelijke getuigenissen die we kennen, niet altijd uitkomst geven over het ontstaan, alleen verwijzen naar het plaatselijk aanwezig zijn op een bepaald tijdsmoment.

Het gemeenschappelijk bezit van de hoofdbron — het Evangelie — en zelfs van de eerste ontwikkelings-antiefoon e.d.m. — maakt het scherpe doortrekken van affilicatie, vooral van afstamming, niet gemakkelijker, alhoewel de letterlike verwantschap zeer duidelijk kan opvallen. O.i., kan alleen de eigen konstruktieve waarde van een bepaalde tekst worden ontleed, alhoewel ook langs die weg de afstamming niet altijd kan worden aangetoond. Ook onder onze moderne regisseurs die een bestaande tekst trachten aan te passen, zijn er die verbeteren, andere die, spijt het goede voorbeeld, het geheel verknoeien. Zo kan het vastleggen van de prioriteit ook weer worden bemoeilikt.

Voor het zuiver wetenschappelijk onderzoek van de handschriften verwijzen we naar het werk van Dr J. Simts van Waesberghe¹⁷. Wij willen, van onze kant, enigszins aandacht besteden aan het toneelkarakter, respektievelijk de toneelwaarde van de tekst in zijn geheel.

Zoals hij tans voorligt is die tekst een van de merkwaardigste lieturgiese Paasspelen. Dat bleek al uit de onvolledige *M.* en wordt afdoende bevestigd door de aanvulling met *E.* en overtuigend bewezen na vergelijking met het handschrift uit Tours.

Een voornaam winstpunt van ons Nederlands spel ligt in de zeer uitvoerige rubrieken, zo voor het spelgebeuren, als voor de spelers zelf voor wie tot de tonaliteit van de gevoelens wordt aangegeven. Samen met de formulering van de optredende figuren „die ... voorstellen”, betekent dat een duidelijk betrachten van de „impersonatio”, grondslag van alle toneel*spel*, nl. de zelfstandigheid in het optreden.

(17) J. Smits, *cf.*

MAASTRICHTS PAASDRAMA 12e-13e eeuw.

De keuze van de epiesodes en de verantwoorde verbondenheid ervan maken er een geheel en gesloten spel van, waarvan het apoteoseslot — in het Galileagedeelte van de kerk — de bekroning is. Daar is stijging die naar een kliemaks toespitst. Van de vraag die gesteld wordt: het bezoeken van het graf, dat een zoeken wordt naar Kristus, langs de bevrediging voor de enkeling: Magdalena, of een groep: de leerlingen, gaat het over naar de gemeenschap en wordt het een sosieaal, een wereldspel in het triomfante kerygma van de Verrijzenisboodschap.

Ook al zou het muziekaal nog overwegend staties aandoen, toch is het geworden tot een heus toneel*spel*, met al de dienamiek van dien, en mag het terecht als zodanig bekeken en behandeld worden¹⁸.

Wat leren ons nu de afzonderlijke epiesodes?

De wacht bij het graf.

Van de drie handschriften die ons werkelijk aanbelangen heeft alleen *E.* een normaal begin. *M.*, zoals trouwens Dr J. Smits doet opmerken, is aan de boven linkerhoek afgesneden, waarschijnlijk bij gelegenheid van een later inbinden, wat aan P.M. Maas de mening ingaf dat het „iam, iam...” onmogelijk het begin van de oorspronkelijke tekst kon zijn. *T(ours)* is verward. De woorden „tunc erit error peior.” — K. Young vult aan: „priore” — hangen in de lucht²⁰ terwijl de volgende regel „hic Pilatus...” een voorafgaande sene veronderstelt. Zonder dat „hic” zou het begin aanvaardbaar zijn.

Dat toneel vinden we niet terug in *E.*: het spel heeft er daar geen behoefte aan. We wijzen er op dat in de rekeningposten voor het spel te Delft in 1496 noch van Pilatus, noch van „milites” spraak is²¹, zodat we langs die weg weinig aanknopng moeten zoeken. Het normale begin van *E.*, met bovendien de gebedsatmosfeer die er over heen ligt, tegenover de aarzeling in *T.* doet ons de voorkeur geven aan de Nederlandse tekst wat literaire vorm en konstruktie betreft.

(18) We herinneren hier aan de melodiese voordracht van de tekst, zoals die lang in toneelspel behouden en geëerbiedigd is gebleven. De „natuurlike” zegging is pas in de XVIIIe eeuw helemaal doorgedrongen.

(19) J. Smits, b/ 65-66.

(20) K. Young, *The drama of the mediaeval church*, 1933, I, 438, 443. Hij wijst er op dat die woorden beter op hun plaats zijn bij regel 134, waar ze ook voorkomen, en deze keer met muziekannotatie. Doch hoe de aanwezigheid bij het begin, en zonder muziek, verklaren?

(21) J. Smits, b/ 59.

De reukwerkverkoper.

In de rol van de „specionarius“ vinden we woordelijke overeenkomsten met de tweede en de vierde stroof van de „phiscus“-rol, die te Delft bewaard bleef. Dat opvallend verschijnsel zou bij J. Smits²² het vermoeden wekken dat „naar alle waarschijnlijkheid het Delftse spel een uitbreiding was van dat drama, welke speciaal voor de opvoering van 1496 werd vervaardigd“. „Dat“ moet wel slaan op het Nederlandse drama *E.* waarmee de schrijver zo pas de vergelijking had gemaakt. We vinden het Delftse geval belangrijk genoeg om er afzonderlijk aandacht aan te besteden.

Het grafbezoek.

Dit valt helemaal in de traditieonele lijn met een beroep op de verscheidene evangelieteksten.

Maria Magdalena blijft dreutelend rondzoeken en ziet ter plaatse het eerst de Zaligmaker terug. Ook deze sene, die nochtans het hoogtepunt en het keerpunt van het spel en van de dramatische opbouw is, wordt in de sobere toon van het Evangeliewoord gehouden. Logies en konstruktief maakt ze een geheel uit met het voorgaande. Het bezoek aan het graf is niet zonder gevolg geweest. Het prinsiepieële antwoord is gegeven door de engel, het wordt zakelijk bevestigd door de verschijning aan Magdalena.

De leerlingen.

Ook de leerlingen lopen met beangstigende kommer. Men kan aannemen dat ze gevolg geven aan de eerste boodschap en nu naar het graf toe gaan. Let op hoe de „wedloop“ ontbreekt! Tekenen van oudheid van de voorstelling of van instinktieve soberheid die ook de uitwerking van de reukverkoop binnen de perken hield? Bij het ontmoeten van Magdalena luidt hun vraag nog vol onzekerheid: „Wat kunt gij ons vertellen? Want het verhaal van de vrouwen leek ons verward!“

Hier komt een deliekaat punt in de konstruktie. Het lijdt geen twijfel dat in de opvatting van de faktor het spel doorloopt, d.w.z. dat hij de Emmausgangers vereenzelvigd met de leerlingen die naar het graf kwamen. De moeilijkheid ligt niet in het feit dat de Emmausgeschiedenis reeds onderweg haar beslag krijgt. Dat is integendeel dramaties gezien een winstpunt. Doch zou het zich bekend maken van de Zaligmaker, of juist het herkennen van de Zaligmaker door de leerlingen, niet een dubbel uitmaken, na de gedemonstreerde mededeling van Magdalena? We menen van niet. Het dubbel ligt o.e. in het parallelisme met het toneel van de vrou-

(22) J. Smits, b/ 61.

wen : een vernieuwde, tans gemotiveerde aankondiging en voor hen, een persoonlijke bevestiging van het feit. Dus ook hier weer een instinctief, of toevallig, doch alleszins dramaties resultaat.

Apoteose.

De eerste getuigen geven nu gevolg aan de opdracht van de engel en de jonge gemeente van aanhangers verzamelt in Galilea. Ze geven het kerygma door en ook het materiëel bewijs : het siembool van Kristus : het Kruis, en van de Verrijzenis : de ongeschonden lijkwade.

Met een merkwaardig gevoel van eerbied en van kiesheid heeft de faktor van het spel hier de verschijning vermeden. Waar Magdalena en de Emmausgangers begunstigd werden met de lichamelijke aanschouwing van Kristus, vond dat steun in de stoffelijke aanwijzingen van het Evangelie : tuinman en pelgrim, en het aftredend verdwijnen bracht geen moeilijkheid mee. Bij de verschijning aan de leerlingen moest het transsendentele worden vooropgezet wat met stoffelijke middelen steeds zin en waarde verliest.

De kern van het Nederlandse Paasspel is niet de Verrijzenis om haar zelf, maar de boodschap, de opdracht van die boodschap, het kerygma van de nieuwe Kerk, door te geven.

Konstruktief vanaf de aanleiding in het bezoek aan het graf, tot de voleinding in de apoteose, over de fases van de vrouwen, van de eerste leerlingen en van de hele gemeente, is er een gesloten, gedrongene en stijgende lijn die tot een overwinnende kliemaks voert.

Het is in soberheid opgebouwd en met dat al vertoont het een doorwinterde vakkundigheid en (of) een instinctief meesterlik talent.

Het Egmontspel is, zoal niet een oorspronkelijke schepping, dan toch een meer dan gewoon geslaagde dramatische kompositie, om het J. Smits na te zeggen : „one of the finest specimens in the extensive literature of Easter Plays”²³. Niet slechts een van de allerbeste (of het beste) onder de ± 500 gekende middeleeuwse teksten, doch ook op zichzelf een hoogstaand en merkwaardig meesterlik werk. Het is een schat voor de Nederlandse cultuur en hiestories is het de bekroning van het feit van de aanwezigheid en van de ontwikkeling van het Lieturgies spel in de Nederlanden.

(23) J. Smits, c/ bl. 30.

164

domini possunt ducere spem crucis
tra redemptio **S**pecionarius
dicitur de gentibus si videtur crucis de quo
habet potestatem regere nos. **M**aria magdalena
interit. **O**mnis si nobis miserabilem
vult hoc de gentibus si tu vendidisti dicit

Specionarius
precaum quod tibi debuit
gentibus si mulat tu piteo vult nunci
lenti dabit non aliter vult portate
maria magdalena
no. **H**en misere nos vult nunci vult
mortem saluatoris **J**esu redemptio
isti hel ut quid mortem sustinuit

PLAAT III — Rol van de SPECIONARIUS uit het EGMONDS-PAASDRAMA XVe eeuw. Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage. — HS 71 J 70 fol. 164 r° en v^o. Te vergelijken met de tweede en vierde stroof van de PHISICUS-rol uit Delft.

Phisicus

Femme quid gemitus quid gemitus
 quid et sic hic p̄cedit et ex his nō cantis reb̄s
 aromatibus sepultura debitis. *Wetm. Tolam. Non.* **H**ic p̄cedit
 flentes audite hoc vngētū si vultis emite de quo
 bene potestis vngere cor p̄s domini sacratum
Thou. h̄m. v̄d̄m. **I**sta p̄xis nobile cōmet vngētū ista au
 simile nō est adinueni si quis huius terre defecit
 vngētū auri dabit integm̄ marcū aut talentū
Mibi dabitur. Non. **H**ic vngētū si mille cupias vni
 annū talentū dabitur nō alit̄ nide portibus.

Archief van het Bisd. Haarlem
 Inventaris 73. Bandoen
 104. *Phisicus*

PLAAT IV

PHISICUS-rol uit het spel te DELFT 1496

Inventaris der archieven van kerken, kloosters en staties door P.M. Verhoofstadt, archivaris van het bisdom Haarlem, Nr 578.

Voor een verantwoorde overschrijving in gregoriaans notenschrift zie K.C. van Berckel, De St. Hippolytuskerk te Delft, in „Bijdragen tot de geschiedenis van het Bisdom Haarlem, 1904, 313-323. En voor gewoon notenschrift, zie J. Smits van Waesberghe, Muziek en drama in de Middeleeuwen, blz. 64.

HET DELFTSE FRAGMENT

We hebben gewezen op de woordelijke overeenkomsten van de tweede en de vierde stroof uit de „phiscus”-rol die te Delft bewaard is gebleven met de rol van de „specionarius” in het spel van Egmond. Tevens hebben we aangehaald hoe J. Smits daaruit zou willen vermoeden dat het Delftse spel een uitbreiding zou zijn van *M.*, respectievelijk van *E.*, met het oog op de vertoning te Delft in 1496. Een en ander wettigt wel een nadere beschouwing. Vanzelfsprekend betrekken we daarbij het rekeningblad van hetzelfde jaar, uit de S. Hippolytuskerk aldaar.

De sene van de reukwerkverkoper steunt op Markus 16, 1. „emerunt aromata”. Die eerste gemeenschappelijke bron en tevens de eerbied voor de oorspronkelijke soberheid kan als verklaring dienen voor het verstrekkende parallelisme dat over heel Europa in lieturgiese bewerkingen wordt aangetroffen. „Vertoon” en „spel” betekende oorspronkelijk „illustratie” van het zakelijke Evangeliewoord. De betrekkingen tussen de abdijen onderling, hoe ver ook van elkaar afgelegen, en de gewillige ontlening wat betreft antiefonen en lieturgiese gebruiken, zouden de woordelijke overeenkomsten al evenzeer in de hand werken, zowel voor „vers” als voor „stroof”.

Daarnaast en daarna zou de grootste verscheidenheid spoedig tot uiting komen in voorstelling en behandeling, terwijl de nevenbetekenis van de inhoud en het eigen karakter ervan gemakkelijk tot „verwereldliking” zou leiden.

Het begint al met de naamgeving die een rijkdom van verscheidenheid aanneemt: Specionarius, phiscus, mercator, unguentarius, apothecarius e.d.m., wat wel aan de plaatselijke steller of afschrijver zal te wijten zijn, doch ook wijst op een al of niet bewust onafhankelijkheidsgevoel te overstaan van de gebruikte bron. Komt daarbij dat die bron uit opgenomen aantekeningen, wellicht ook meer dan eens uit het geheugen moest worden benuttigd.

Trouwens geeft K. Young¹ een „Planctus” uit de XIIe eeuw „Versus III Mariae”. Die „Planctus” omvat drie delen: het bezoek bij de „mercator”, de eigenlike „Planctus”, de verschijning van de engel. Bij de „mercator” horen we verzen en strofen die we in vele andere gelijkaardige stukken aantreffen. De wanorde in de tekst is misschien niet zo erg als K. Young met andere meent te moeten denken. Maar dan? Is die tekst (of het handschrift) werkelijk uit de twaalfde eeuw, mogen we dan hier niet een vrij algemeen

(1) K. Young, I, 378.

gebruikte bron veronderstellen? Of is het louter suturium, een lapjesdoek uit vele andere teksten aaneengebracht?

Dat losse verband komt spoedig tot uiting in de voorstelling.

Aanvankelijk *halen* de vrouwen hun wierook aan een zijaltaar, of het wordt hun *gegeven*, wat alvast een bijkomende fieguur eist. Rond diezelfde tijd zoeken de vrouwen te *kopen* en de unguentarius staat hen te woord. Vermenging van volkstaal en latijn verschijnt en de tekst neemt uitbreiding van een of twee strofen tot zelfs dertien te Origny, waar het hele spel in de volkstaal is gesteld. Te Tours treden twee kooplieden op en in de „Carmina Burana” verschijnt zelfs de vrouw van een koopman, die de vrouwen de weg naar het graf wijst². Trouwens moet men voor al die vermeldingen niet veel op de tijd letten: ze lopen gewoon dooreen tussen de dertiende en de vijftiende eeuw.

Dat het toneel van de reukwerkverkoper gemakkelijk tot verwerdliking en vulgarisatie aanleiding zou geven is begrijpelijk. Vele voorbeelden wijzen dan ook die kant uit³.

Wat nu te Delft?

Dr J. Smits stelt de vraag of het fragment geen deel zou uitmaken hebben van een meer uitgebreid Paasspel dat verwantschap had of steunde op de Egmondtekst.

Vooralsnog zal dat wel een vraag (moeten) blijven.

De rollering van de phisicustekst, met paswoorden, waarin de tweede en de vierde strofen woordelijk overeenstemmen met de *E.*-tekst is een weinig doorslaggevend bewijs na alles wat we over mogelijke ontleningen hebben gezegd. Als we het rekeningblad nader bekijken, is er slechts één echo — voor de post „twee moerdenaers cruce” vonden we nog nergens enige aanknopings — die een posetieve aanwijzing zou kunnen zijn voor een voorafgaand toneel nl. voor een verzoek van de Fariezeën om een wacht aan te stellen. De „dyadeem” in zijn hoofd”, kon dan nog een bevestiging uitmaken voor het bestaan van dat toneel, indien „dat hoofd” Pilatus zou bedoelen.

Heeft Delft dat toneel gekend, dan wordt de volgende vraag vanwaar het gehaald werd. K. Young geeft alleen Klosterneuburg en Benediktbeuern, die trouwens veel gelijkenis vertonen. Benediktbeuern is ongetwijfeld het meest dienamiens en dramaties: beide voorbeelden liggen echter vrij ver af! Zou *T.* in aanmerking kunnen komen. Spijt de verhakkelde vorm van het handschrift is het

(2) In die „Carmina” wordt ook een „monstre” gehouden, d.i. een optocht van alle spelende fieguuren als inleiding tot de vertoning. K. Young, I, 432.

(3) Voor breedvoeriger onderzoek, zie K. Young, I, 761 en vlgg.

toneel aldaar goed afgerond⁴. De verkondiging van de Verrijzenis alhoewel vooruitlopend op de spelinhoud, zou goed passen in het twee-fases schema dat we in de beschouwingen over het *E.*-spel vaststelden, nl. voor de vrouwen en voor de leerlingen. Hier zou dan ook de stelling geponeerd zijn van bij het begin en de bevestiging bij de apoteose.

Als *E.* weet had van *T.* over Normandië en Gent, zoals J. Smits met grote waarschijnlijkheid weet aan te tonen⁵ dan is het niet zo bezwaarlijk hetzelfde voor Delft te aanvaarden.

Waarom heeft *E.* dan echter die voorsene weggelaten?

Voor ons kan de enige reden daartoe zijn dat *E.* zich wilde beperken tot de Paasmorgen: de eigenlijke Verrijzenisboodschap. Teruggrijpen naar het bezoek bij Pilatus betekende een terugblik op graflegging, Kalvarie en ten slotte op het hele lijdensverhaal. De faktor te Delft kon dat niet hebben aangevoeld, of over het hoofd hebben gezien of het gewoon bij het voorbeeld van *T.* hebben gehouden. Dat zou ons trouwens dicht bij de „moerdenaerscruce” brengen.

Van die „moerdenaerscruce”, noch van de hele voorbereidende sene wordt echter elders iets aangetroffen.

Voor *E.* ten slotte is het weglaten van de Fariezeënsene, net zo goed als de besnoeiing bij de reukwerkverkoper een bewijs temeer dat de samensteller, instinktief zeer bewust naar een verantwoorde konstruktie heeft gestreefd en een geheel heeft bereikt, in vergelijking met andere tot nog toe bekende bewerkingen, dat sober is gebleven en tevens zeer sluitend.

Laat het behoud van de reukwerkverkoper ook al een uitweiding schijnen, toch ligt ze helemaal in de lijn. Als uitbeelding van het evangeliëse „et emerunt aromata” betekent het een bevorderen van de tocht naar het graf.

Wij geloven niet dat er vooralsnog verdere besluiten over het Delftse fragment zouden gewettigd zijn.

(4) Een moeilijkheid blijft steeds het begin „tunc erit error peior” en de herhaling in v. 134, hier echter in de mond van de soldaten gelegd. Als beginregel kon het deel zijn van het onderhoud en de opdracht van Pilatus motiveren.

(5) J. Smits, c/29.

BIJLAGE I

ONS OUD-NEDERLANDS PAASSPEL

Volgens de handschriften.

TOURS

EGMOND (Maastricht)

LUDUS PASCHALIS

Tunc erit error peior

*Hic pilatus convocet milites ad se
et dicat eis:*

Venite ad me, milites,
fortes atque incolumes;
diligenter pergite,
quod vobis dico, facite:
tres dies cum noctibus
vigilate cum studio
ne furentur discipuli
et dicant plebi:

Surrexit a mortuis.

Ite, vos milites, sollerti cura
vobis commissa sit sepultura.

*Statim eant Milites insimul canen-
do hos versus usquedum veniant
ante Sepulchrum*

Ergo eamus,
et quid dixit, faciamus;
vigilando custodiamus,
ne sepultum amittamus.

Ne forte veniant eius discipuli
et furando transferant alibi
invadamus eos cum lanceis
et verberemus eos cum gladiis.

*Modo veniat Angelus et iniiciat eis
fulgura; Milites cadant in terram
velut mortui. Tunc tres parvi vel
clerici, qui debent esse Marie: due
vero deferant vas cum unguento
pre manibus, tertia autem turribu-
lum. Tunc veniant ante hostium
ecclesie et dicant hos versus.*

VISITATIO MARIA MAGDALENE

qui faciunt iste miserrime

Omnipotens Pater altissime
Angelorum rector mitissime,
Quid faciamus nos miserrime?

Maria Jacobi
 ipse erat nobis consilium
 Heu quantus

Maria Salome
 ut hoc corpus possimus ungere
 quod nunquam vermes possunt com-
 medere
 Heu quantus est noster dolor
Tunc mercator dicat
 Venite si complacet emere
 hoc unguentum, quod vellem vende-
 re,
 de quo potestis ungere
 corpus domini sacratum
 quod si corpus possetis ungere,
 non amplius posset putrescere
 neque vermes possent commedere

Marie simul
 Heu quantus est noster dolor
*Tunc Marie interrogant mercato-
 rem*
 Dic nobis tu

dederimus
 Heu
et cetera; respondeat mercator
 Mulieres michi intendite
 hoc unguentum si vultis emere
 datur genus mire potencie

Marie simul
 Heu quantus est noster dolor
mercator

Marie simul
 Heu *et coetere*
Alius mercator dicat eis:
 Quid queritis
Marie simul respondeant
 Aromata venimus emere
 spigmentare si habes
 illud quod nobis necesse est.

Heu, quantus est noster dolor?
 Amisimus enim solacium
 Jesum cristum marie filium
 ipse erat nostra solacio

Maria Salome
 Sed eamus unguentum emere
 quo dominum possumus ungere
 ipse erat nostra redempcio

Specionarius
 huc propius flentes accidite
 hoc unguentum si vultis emere
 de quo bene potestis ungere
 corpus domini sacratum

Maria Magdalena
 Dic tu nobis mercator iuvenis
 hoc unguentum si tu vendideris
 dic precium quod tibi dabimus

specionarius

Hoc unguentum si multum cupitis
 unum auri talentum dabitis
 non aliter unquam portabitis

respondeat mercator

Dicite quid vultis

Marie simul respondeant

Balsamum, thur et mirram
silaloe et aloes

respondeat mercator

Ecce, iam ante vobis sunt omnia
dicite quantum vultis emere

Marie simul respondeant

Quasi centum libros satis habemus
dic nobis quantum demus, domine.

respondet mercator

Mille solidos potestis habere.

Marie simul respondent

Libenter domine.

*Tunc Marie dant munera et accipi-
unt unguentum et pergant ad se-
pulchrum.*

Marie primum simul

O, summe rex eterne
regem ostende nobis.

Maria Iacobi

Pilatus iussit militibus sepulchrum
custodire.

Maria Salome

Nil timeamus; Deum venimus unge-
re.

Maria Magdalena

redemptoris

Maria Iacobi

Maria Salome

Marie simul respondent

Angelus respondet

Non eget unguentum quia Christus
de monumento surrexit vere; locus
ecce, venite, venite, videte.

*Tunc Maria Magdalene cum Maria
Iacobi vadat videre sepulchrum non
invento corpore redeat ad aliam et
dicat Maria Magdalene*

Maria Magdalena

Heu misere, cur contigit
videre mortem salvatoris

Maria Iacobi

Heu redemptio israhel
ut qui mortem sustinuit

Maria Salome

Heu consolatio nostra
ut quid taliter agere voluit.

Maria Iacobi (Maastricht)

Iam, iam ecce iam properimus ad
tumulum

ungentes dilecti corpus sanctissimum.

Maria Salome

Lamentemus tristissime
sorores nunc karissime
nos de filio Marie
sepulto tercia die.

Maria Iacobi

Tres venimus iam hodie
corpus ungere glorie
ut non possit putrescere.

Maria Salome

Angelorum eloquio
scientes sine dubio
quia surrexit de tumulo
revertamur cum gaudio.

Angelus respondit

Ad vos dico mulieres, nolite expa-
vescere neque timere, ego sum Mi-
chael arcangelus dicite michi quem
queritis aut quem vultis videre

Maria Magdalena respondet

Marie simul dicant

*Angelus alta voce clamat Marias
dicentes*

dicite

*mulieres simul respondent
crucifixum querimus*

angelus

O deus quis revolvat nobis lapidem
ab ostio monumenti. (M. hostio)

Maria Magdalene

Ecce lapis revolutus est et iuvenis
stola candida coopertus.

Angelus ad caput

(M. Alter angelus sedens ad ca-
put)

Venite, venite, venite, nolite timere
vos, dicit dominus.

Angelus ad pedes (M. alter an-
gelus ad pedes)

Quem queritis in sepulcro, o cristi-
cole

mulieres

Jhesum nazarenum querimus cruci-
fixum, o celicole.

angelus ad caput

Non est hic sed resurrexit venite et
vidite locum ubi posuerunt eum.

angelus ad pedes

(M. Tunc mulieres procedent an-
te sepulcrum querentes Jhesum le-
vant pallam sepulcri et eo non in-
vento parum retrocebant quibus
dicit angelus ad pedes)

Recordamini qualiter locutus est dum
adhuc esset in galilea vobis dicens

dicite

quia oportet fili hominis tradi et crucifigi et die tertia resurgere sed euntes nunciate discipulis eius et petro quia surrexit

angelus ad caput

Vultum tristem iam mutate
jhesum vivum suis renunciate

angelus ad pedes

galileam nunc abite
si placet videre festinate.

Tunc milites surgent et redeant ad

Pilatum tristi animo canendo

Heu misere quid facimus

quid dicimus,

quia perdidimus

quem custodimus.

De celo venit angelus

qui dixit mulieribus

quia surrexit dominus

Deinde dicat Pilatus ad milites

vos romani milites

precium accipite

et omnibus dicite

quod vobis sublatum est.

Milites simul respondeant

Pro quo gentiles fuimus

sepulcrum custodivimus

magnum sonum audivimus

et in terram cecidimus.

Tunc dicat Pilatus

Legem non habuistis

sed mentire potestis

quod discipuli venerunt

et eum sustulerunt.

Milites simul respondent

Nos veritatem dicimus

de celo venit angelus

qui dixit mulieribus

quia surrexit dominus.

Hoc audito Pilatus dicat militibus

hos versus

Hoc ergo volo ut sint vestra munera

nec vos credatis aliqua mandata

que vos educant

et perire faciant

ad domus vestras

ite nunc cum gaudio

et que vidistis tegite silentio

ne ad auditum populi veniant.

Milites simul respondeant ad Pilatum

Tunc erit

Et facta hoc Maria Magdalene in sinistra parte ecclesie stans et cetera exurgat inde et eat contra sepulcrum et plausis manibus plorando dicat

Heu me misera

magnus labor magna dolor

magna et tristitia

Jhesu Christi mundi tocius gloria

De te nasci teneo memoria

quam emisti tua misericordia

qui condonasti Magdalene

gravia peccamina

per te vita fruamur perpetua

O magister

quare pie te si quando

his videbo oculis

quem iudaei suspenderunt

crucis in patibulis

et audivi surrexisse

dictis nunc angelicis

rex cunctorum angelorum

pro nobis occisus est

Heu michi tristi

dolenti de morte altissimi

o quam magno dies ista

celebrando gaudio

Quam ungenti tam devoto

recolendo studio

Angelus de celo venit,

lapidem revolvit; sedit.

Deus et homo, Deus et homo, Deus

et homo.

Jhesu Christe, tu spes mea, salus viva seculi,

Memorare Magdalene, tuique amici Lazari.

Te vivum spero videre, cum sceptro imperii.

Me misera, me misera, me misera.

Quid agam? Heu? tristis, quid dicam.

Stans Jhesu iuxta Sepulcrum in horto dicat Magdalene:

Mulier, quid ploras?

Maria Magdalene respondit:

Quia tulerunt Dominum meum et nescio ubi posuerunt.

Angelus dicat ad Mariam:

Quem queritis?

Maria Iacobi et Salome respondentes:

Viventem cum mortuis.

Angelus dicat:

Non est hic, sed surrexit; recordamini qualiter locutus est vobis dum adhuc in Galilea esset, vobis dicens quia oportet filium hominis tradi et crucifigi, et die tertia resurgere.

Et dicat Maria Magdalene; levet manus ad celum:

Tu pater, qui es in celis, tunc sanctificatum est nomen tuum in eternum. Noli me derelinquere, sed demonstrare omnibus recordare Domini, miserere Magdalene, quando michi dimisisti peccata mea. Heu dolens, heu amara, heu misera, Quem interrogem, et ubi est Pater, nescio.

Deinde veniat Maria Iacobi et sustentet brachium dextrum, et Maria Salome per sinistrum et levet de terra Mariam Magdalenam; et dicat ipsa:

Cara soror, nimis langor, insidet in animo De magistri Jhesu Christi morte sibi coacta.

Maria Magdalena dicat:

Ardens est cor meum; desidero videre Dominum meum; quero et non invenio ubi posuerunt eum.

Angelus interrogat Marias:

Quem queritis?

Maria simul respondent:

Viventem cum mortuis.

Angelus dicat hos versus:

Nichil tibi est timendum, sed gaudete pocius; Jhesus enim surrexit, vere Dei filius.

Tu maria Magdalena clama

(M.: Tunc Maria Iacobi secedat in partem australem et Maria Salome in partem septentrionam et sola remanens Maria Magdalena dicat)

Ardens est cor meum desidero videre deum meum

(M. quae iterum procedens levet pallam sepulcri et lamentabiliter cantet)

Maria Magdalena:

Quero et non invenio ubi posuerunt eum.

(M. Demum pariter retrocedens de sepulcro cantet:)

Maria Magdalena:

Me miseram quid agam.

(M. Tunc apparens ei Salvator in

Resurrexit vere Cristus, surrexit
Christus.

...

videam.

Hanc meam dolenti corde tribue leti-
ciam.

Et reversus interroget Petrus:

Dic mihi, soror Maria, quod iter in-
cipiam.

Et Maria ad petrum dicat:

Vade cito hanc per viam, unde nunc
regressa sum;

Sed memento mei, Petre, dum illum
invenieris.

*Deinde veniat Maria. Discipuli
cantando dicant:*

Tristes erant apostoli
De neci sui Domini
quem pena mortis crudelis
servi damnarant impii.

*De alia parte veniant alii vi can-
tando hymnum totum:*

Jhesu nostra redemcio
amor et desiderium
Deus creator omnium
homo in fine temporum.

*Maria Magdalene veniat ante eos;
dicat hunc versum:*

Solutis iam gemitibus
Et inferni doloribus
quia surrexit dominus
resplendens clamat angelus.

*Statim petrus vadat ad discipulos
et maneat cum eis. Deinde veniat
Jesús dalmatica indutus ferens in
manibus crucem dicat:*

Pax vobis, ego sum, nolite timere.
Videte manus meas et pedes meos
quia ego ipse sum; palpate et videte
quia spiritus carnem et ossa non ha-
bet sicut me videtis habere, alleluia.

*Discipuli videant eum et osculen-
tur et dicant:*

Ecce Deus noster.

Surrexit Dominus de sepulchro qui
pro nobis pendit in ligno, alleluia,
alleluia, alleluia.

*ornatu diaconi habentis humerale.
cantet Salvator ortolanus:*

Mulier, quid ploras

Maria Magdalena:

Quia tulerunt deum meum et nescio
ubi posuerunt eum.

Salvator: (M. Item Salvator)

Mulier quid ploras, quem queris?

Maria Magdalena:

Domine, si tu sustulisti eum, dicito
michi et ego eum tollam (M. dicite).

Salvator:

Maria.

*Maria Magdalena (M. Quem ag-
noscens voce ad pedes adorans
eum cantet:)*

Rabboni, quod dicitur Magister.

*Salvator (M. Jhesu retrocedens di-
cat)*

Noli me tangere nondum enim as-
cendo ad patrem meum et deum vest-
trum aeuia.

*(M. tunc abeat salvator ab ocu-
lis mar... et ipse eat ad locum or-
dinatum in quo parvula crux iace-
at cum sudario. Tunc duo discipu-
li procedant in plaga australi in
abitu peregrinorum cantantes victi-
mae paschali)*

Victimae paschali laudes

et coeter. Duo discipuli

(M. Ita cum illo versu)

Dic nobis Maria, quid vidistis in via
*(M. alloquentes mariam et osten-
dens sepulcrum dicat:)*

Maria Magdalene:

Sepulchrum cristi viventis et gloriam
vidi resurgentis

*(M. et ostendens eis angelos et
sudarium dicat:)*

Angelicam testes, sudarium et vestes
*(M. et tandem elevans crucem di-
cat:)*

Surrexit cristus spes mea precedet
vos in galilea.

Discipuli:

Thomas veniat cantando:

Thomas dicor Didimus
Omnes fugam cepimus
congreget nos dominus
Post laudes de omnibus
Deo nostro dabimus.
O fallax iudas proditor
magistrum tradidisti
quem pro paucis argenteis
iudeis vendidisti
quod accipisti precium
heu michi quid fecisti

*Et duo discipuli vadant et dicant
ei:*

Thoma, vidimus dominum.

Thomas quasi indignatus dicat eis:
Nisi videro in manibus eius fixuram
clavorum et mittam manum meam in
latere eius, non credam.

*Tunc veniat Ihesus ad discipulos
indutus sacerdotalibus vestimentis
candidis et dicat eis item:*

Pax vobis; ego sum, alleluia, Nolite
timere alleluia.

Deinde dicat ad Thomam:

Thomas mitte manum tuam et cog-
nosce loca clavorum, alleluia et noli
esse incredulis sed fidelis. alleluia.

*Tunc ostendat ei et Thomas cadat
ad pedes eius et dicat tribus vici-
bus:*

Dominus meus et deus meus alleluia.

Dominus respondit:

Quia vidisti me Thomas credidisti;
beati qui non viderunt et crediderunt
alleluia.

*Et Thomas versa facie contra po-
pulum dicat alta voce*

Misi digitum meum in fixuram cla-
vorum et manum meam in latus eius
et dixi dominus meus et deus meus
alleluia.

Finito hoc Maria redeat ad sepul-

Credendum est magis marie veraci
quam iudeorum turbe fallaci.

*(M. tunc salvator inopinatus ve-
niens habens cocem hispidum, dis-
calciatus et baculum in manu di-
cat:)*

Salvator ad peregrinos:

Qui sunt hi sermones quos confertis
ad invicem et estis tristes alleluja,
alleluja

Cleophas (M. respondens dicat)

Tu solus peregrinus es in jherusalem
et non cognovisti quae facta sunt
in illa hiis diebus alleluja.

Salvator

Quae

Alter peregrinus

(M. tunc alter discipulus)

De jhesu nazareno qui fuit vir pro-
pheta potens in opere et sermone co-
ram deo et omni populo alleluja,
alleluja

Salvator

O stulti et tardi corde ad creden-
dum in hiis quae locuti sunt prophe-
te alleluja

*(M. Tunc subito evanescit ab eis
et ipsi procedentes dicant)*

ambo peregrini

Nonne cor nostrum ardens erat in
nobis de Jhesu dum loqueretur no-
bis in via alleluja.

Angelum ad pedes (M. dicat)

In galilea ihesum videbitis sicut dix-
it vobis alleluja.

mulieres et omnes discipuli:

*(M. tunc mulieres cum discipulis
euntes in galileam dicant:*

Eamus nunciare mirum quod vidi-
mus et gaudium quad accepimus

chrum cum duobus discipulis incipiant prosam Victimæ paschali, usque: dux vite mortuus regnat vivus. Tunc reliqui discipuli veniant ad mariam et interrogant dicendo ita:

Dic nobis maria quid vidistis in via.
Et Maria ostendat eis sepulcrum et dicat:

Sepulcrum dei viventis et gloriam vidi resurgentis.

Hic ostendat eis angelos Angelicos testes

Hic ostendat eis sudarium

Sudarium et vestes

Hic ostendat eis crucem:

Surrexit christus spes mea, precedat vos in galilea.

Et discipuli incipiant antiphonam et compleant totam prosam:

Credendum est magis soli Marie veraci quam Judeorum turbe fallaci.

Et chorus incipiat alte voce:

Te deum laudamus

(M. Mulieres precedant ad sepulcrum et peregrini stant retro eas quibus dicat)

angelus ad caput ad mulieres
Cito euntes dicite discipulis (M. eius et petro)

(M. tunc offerentes sudarium a galilea expendant illud ad populum altissima voce clamantes:)

Surrexit dominus de sepulchro qui pro nobis pendit in ligno alleluja

(M. Finita antiphona

Cantor (M. Glorioso) incipiat:

Te Deum laudamus.

BIJLAGE II

DELFT - PHISICUS-rol

Femine quid gemitis
quid gementes queritis
et sic hic proceditis
et ex hiis emitis
rebus aromaticis
sepulture debitis
Huc propius flentes accedite
hoc unguentum si vultis emite
de quo bene potestis ungere
corpus domini sacratum.
Ista pixis nobile
continet unguentum
ista cui simile
non est adinventum
si quis huius tercie
deferat unguentum
auri dabit integrum
marcam aut talentum.
Hoc unguentum si multum dabitur
non aliter inde portabitur.

EGMOND SPECIONARIUS

Huc propius flentes accedite
hoc unguentum si vultis emite
de quo bene potestis ungere
corpus domini sacratum.

Hoc unguentum si multum cupitis
unum auri talentum dabitur
non aliter unquam portabitur.

BIJLAGE III

DIT IS VAN DE VERRYZENIS TE SPELEN

Item anno sesentneghentich op ten beloken paeschen soe was die verrisenis gespeelt des smorghens ende des avonts nae die vesper te weten twie warf op ten dach.

Item dit syn alsulcke oncosten als die kerk hadde op ten voorscriven tijt van algheden dat die heren behoofden dair sij mede speelden ende anders dat deir tue ghegaen is.

Item in den eersten een nieuwen rock daer onse lieve

Heere mede speelde coste in als	xiiij st. en i ort.
vant graf te vorwen	x st.
vant zudarium	ij st.
die psalter	ij st.
een dyadeem in syn hooft	j st.
die kyste die de pharizeen an hair tabbarden hadden van papier gemaect	vij st.
drie wapenen over die pharizeen hooft	vj st.
twie moerdenaers cruce	
van die heeren haer aensichte te stofferen	iiij st.
item van die celen te scriven in fransijn dair die heren uut leerden spelen	iiij b. gr.
an spikeren	x st.
an spelden ende anders garen	iiij st.
an byer gedroncken...	xiiij gr.
... gedroncken een stoop france wijns	ij st.
wollebrant	iiij st.
item noch gegeven Dirc die ondergraefmaker van vier dagen dat hout te halen en weder thuys te brengen van die stellync comt	v st.
item Jan die mayerman van twie dagen	v gr.
item Jan die orgelblazer van iij dach	iv gr.

C. h. 177

|| Dit is dā die vzyfenis te spelen ||

Jen anno fēfentnegēdich opte beloken pūschēn
for Ibas die vzyfenis gēspēlt des smozghes ende
des auōts mae die vespen te wete alre wazf opte
dach

Jt dit sijn alsulcke onkosten als die kerck hadde
opte vorsewēc cūt vā al gheyn dat die heren
behoofde dair sijn mede speelden en ander dat
dair tue ghegāen is

Jt mede eerste een nieuwe rock dair onse lieue heer mede speelde coste in als	zinnst en ier
vant graf te vorthe	2 st
vant zudarium	ij st
die palster te vorthe	ij st
een spade in sijn hooft	ij st
de heste die de pharizee in hair talbarde hadden vā papier gemaect	vij st
die wapen over die pharizeen hooft	vij st
die moordenars cruce	ij st
vā die heere haer aensichte restoffere	ij st
11 vā die alen restoffere in fransijn dair die heere wt leeden spelen	ij st
in spileere	2 st
in spileere in ander gear	iiij st
vollebrar iij sachuyr	2 st
in huer restoffere out te seije	zinnst
	ij st